

Ганна ЦВЕТКОВА (Слов'янськ, Україна)

КРЕАТИВНО-РОЗВИВАЮЧИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті представлено креативно-розвиваючий освітній простір як умову самовдосконалення викладачів вищої школи, розкрито основні його компоненти, доведено, що креативно-розвиваючий освітній простір - сукупність спеціально організованих психолого-педагогічних умов, у результаті яких відбувається саморозвиток особистості викладача, вдосконалення його професійно-педагогічної майстерності.

Ключові слова: креативно-розвиваючий освітній простір, самовдосконалення викладача вишу, корпоративна культура, освітнє середовище, саморозвиток, самоактуалізація, варіативність креативності.

The article presents the creative and developing educational space as a condition for the self-cultivation of high school teachers. The main components of self-perfection are also revealed. It is pointed out that the creative and developing educational space is a set of especially organized psycho-pedagogical conditions in the result of which the self-cultivation of a teacher's personality and the improvement of the professional-pedagogical skills are realized.

Keywords: creative and developing educational space, self-cultivation of high school teachers, corporate culture, educational environment, self-perfection, self-actualization, variation of creativity.

Постановка проблеми. Проблема самовдосконалення викладачів вищої школи стоїть дуже гостро й потребує повномасштабного аналізу, осмислення й теоретизації. Саме тому у своєму дослідженні намагаємось здійснити цілісний комплексний аналіз феномену самовдосконалення, спрямований на розробку й обґрунтування ефективної організації представленого процесу на основі розуміння його нескінченності, непередбачуваності і разом із тим, специфічності. На перший план виходить креативно-розвиваючий освітній простір вишу як найсуттєвіша умова здійснення професійного самовдосконалення

Аналіз останніх досліджень. Розвитком та саморозвитком особистості педагога займалися В. Кан-Калік, Н. Нікітіна, О. Пехота, М. Паташнік, С.Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Хомич.

Наукові праці Г.Бала, І. Бега, О. Бондаревської, С. Подмазіна, В. Рибалко, М.Чобітько присвячено розвитку особистості фахівців в контексті особистісно орієнтованої освіти. Дослідники, що займаються проблемами формування освітнього простору, С.Гершунський, В.Гінецький, Б.Сльконін, В.Слободчиков, І.Фрумін, І.Шендрік ґрунтовно підходять до визначення представленої категорії.

Разом із тим, креативно-розвиваючий освітній простір як умова самовдосконалення викладачів вищої школи не отримав достатнього висвітлення в педагогічній науці.

Мета написання статті – проаналізувати основні компоненти креативно-розвиваючого освітнього простору, дослідити ефективні умови створення креативно-розвиваючого освітнього простору сучасного університету як умови самовдосконалення викладачів вишу.

Виклад основного матеріалу. Найбільш важливими компонентами комплексу умов «креативно-розвиваючий освітній простір» є :

- саморозвиток у контексті культури;
- свобода – тобто наявність поля особистісної автономії індивіда;
- діалог як основна форма духовного спілкування суб'єктів креативно-розвиваючого освітнього простору.

Розглядаючи цю умову, треба визначити поняття «простір», «креативно-розвиваючий простір». Означені категорії, як об'єктивна реальність, активно впроваджуються в сучасний педагогічний тезаурус. Більше того, поява в педагогіці категорії «простір» (простір – філософська категорія, яка пов'язана з категорією «часу» й розглядаються як форма існування матерії) як ланки, яка пов'язує просте емпіричне уявлення про освітню установу (як інституту) й уявленням його як системи взаємопов'язаних елементів, на думку вчених (І.Фрумін), є відмовою від ідеї про лінійно-нормативну траєкторію розвитку особистості.

Узагалі, «простір» – форма існування об'єктивної реальності, що виражає відношення між наявними об'єктами, визначає порядок їх розташування, щільність, площину, структуру та характеризує всі форми і траєкторії руху матерії (А.Цимбалару).

Аналізована категорія «освітній простір» визначає характер освітніх процесів у цілому, з окремими компонентами, різноманітними факторами, зв'язками, умовами, взаємодією суб'єктів тощо. В освітній простір включають траєкторії студентів, викладачів, освітніх інститутів.

Багатовимірність та різноплановість поняття «освітній простір» підкреслюють наявні в сучасному науковому вимірі різноманітні відтинки останнього. Так, А.Цимбалару синтезуючи погляди вчених на це питання, констатує, що під аналізованим поняттям розуміють:

- власний простір суб'єкта освіти;
- дидактичний простір;
- концептуальний простір ціннісного прогнозування освіти;
- єдиний освітній простір людської цивілізації;
- синоніми понять «соціально-освітній простір», «духовно-педагогічний простір», «виховний простір»[7:45].

Дослідники, що займаються означеною проблемою, С.Гершунський, В.Гінецький, Б.Єльконін, В.Слободчиков, І.Фрумін єдині в думці про те, що «освітній простір» – насамперед певна територія, що пов'язана з масштабними явищами в галузі освіти.

У науковій педагогічній літературі трапляється ототожнення понять «освітній простір» та «освітнє середовище». Яскраве розмежування подав І.Шендрик. Він акцентує увагу на концептуальних відмінностях означених понять, а саме:

1. Середовище характеризується статичністю, простір динамічністю, бо формує та відображає елементи складної системи зв'язків закладу освіти.

2. Середовище – даність, а простір є результатом конструктивної діяльності [8:112].

В.Слободчиков визначає освітній простір з позиції сукупності освітнього середовища, освітніх процесів й освітніх інститутів. На перший план дослідник висуває фактор особистості, наголошуючи на тому, що «...освітнє середовище не є однозначним і наперед заданим, середовище починається там, де відбувається зустріч (сретення) того, що будується (творчого), і того, що вже є, де вони спільно починають його проектувати і прогнозувати – і як предмет, і як ресурс спільної діяльності; і де між окремими інститутами, програмами, суб'єктами освіти, освітніми діяльностями починають вибудовуватися визначені зв'язки й відносини» [4:160].

Достатньо ґрунтовно визначає «освітній простір» О.Леонова, розуміючи його як «педагогічну реальність, яка заявляє про себе співбуттям Людини і Світу через освіту, містить у собі та являє собою баланс культурного й цивілізованого, виражаючи його через знаковість освітнього середовища» [5:37].

Отже, «освітній простір» – педагогічна реальність, що відображає педагогічну взаємодію його суб'єктів з усією сукупністю соціальних зв'язків, структурованою системою педагогічних факторів, активізацією творчого потенціалу учасників освітнього процесу; характеризується потужністю, інтенсивністю освітньої інформації, освітньої інфраструктурою (якісний і кількісний склад її елементів, їх розташування у просторі та взаємодія) (А.Цимбалару).

У межах дослідження ми розглядаємо креативно-розвиваючий освітній простір як умову самовдосконалення особистості викладача гуманітарних спеціальностей, під яким розуміємо креативно-духовну динамічну єдність суб'єктів освітнього процесу та систему їхніх відносин. При чому продуктом цих відносин між суб'єктами освітнього простору є креативно-розвиваюче середовище, що й саме є суб'єктом аналізованого явища. У межах креативно-розвиваючого простору університету створюються сприятливий психологічний клімат, що сприяє особистісному зростанню всіх учасників освітньої взаємодії – викладача, що стає на шлях постійного саморозвитку, створення креативної педагогічної продукції, і студентів, що є свідками та учасниками творчої духовної взаємодії, взаємопроникнення та взаємозбагачення внутрішнього індивідуального простору самовдосконалення.

Отже, креативно-розвиваюче освітнє середовище університету можна представити як сукупність спеціально організованих психолого-педагогічних умов у результаті яких відбувається саморозвиток особистості викладача, удосконалення його професійно-педагогічної майстерності, розширення світосприйняття, світогляду.

Зупинимося на цих умовах докладніше. Ефективність створення креативно-розвиваючого освітнього середовища залежить від визначення основної стратегії розвитку вишу, прогнозування його місії, доктрини. У ній закладено основний сенс існування вишу. Розвиток університету йде по двох напрямках:

- визначення пріоритетних інтересів університету;
- освітня модель, яка забезпечує не лише організацію навчальної, методичної та виховної роботи, а вибір стратегії, спрямованої на саморозвиток, самовдосконалення всіх суб'єктів освітнього процесу. Тому, місія вишу – створення креативно-розвиваючого середовища як продукту означеного простору.

Друга умова існування креативно-розвиваючого простору – проектування бажаних властивостей останнього.

Ми вже зупинилися на тому, що неможливо точно та ретельно розписати шлях становлення особистості, бо останню розглядаємо як систему, що саморегулюється. Тобто розвиток, саморозвиток йде нарівномірно, неодноразово. Отже, становлення особистості може виявляти емерджентні властивості, які не піддаються суворому логічному прорахунку [2;71]. Цікаво, але емерджентні властивості виявляє й система «колектив викладачів», і система «колектив студентів», що знаходяться в освітньому середовищі та впливають на увесь освітній та педагогічний процес.

З огляду на це, креативно-розвиваюче середовище вишу та особистість педагога ми будемо розглядати як єдину макросистему, гармонійний стан якої – необхідна умова саморозвитку студента, групи студентів (мікросистеми).

У контексті означених проблем є вельми необхідним проектування бажаних властивостей креативно-розвиваючого середовища вишу. Спираючись на дослідження Т.Дронової, вважаємо такими бажаними властивостями комфортність, свободу, «бароко креативності»:

- комфортне психолого-педагогічне оточення;
- свобода самореалізації;
- варіативність креативності.

Комфортність психолого-педагогічного оточення – створення умов для високоефективного навчання, відпочинку, педагогічної діяльності, що сприяє фізичному і психологічному самопочуттю викладачів, студентів. Комфортність забезпечується не лише показниками мікроклімату, освітлення, раціональної організацією робочого місця та зони відпочинку, використанням новітніх інформаційних технологій. Головний та найсуттєвіший момент – духовність викладача, здатність визначити оптимальну насиченість та якість інформаційних потоків освітнього середовища для студента. Перевищення рівня інтелектуальної інформації призведе до негативних впливів на викладача, на студента і на креативно-розвиваюче середовище, яке може перетворитися на агресивне, що відторгається особистістю, нівелюючи потребу в саморозвитку. Відстороненість викликає негатив із боку викладача, студента. Як результат, деградація освітнього середовища.

Свобода самореалізації пов'язана з системою цінностей, внутрішньою невизначеністю. Педагогічна свобода – урахування внутрішніх потреб викладача, студента бути особистістю та мати свободу для реалізації, самоствердження цих потреб. Суб'єкти освітнього процесу повинні відчувати свою професійну корисність, самоцінність, потрібність у межах креативно-розвиваючого середовища. Останнє надає свободу для виявлення найкращих якостей у педагога як носія духовних цінностей і прикладу самовдосконалення для студента, який вбирає цінності свободи, усвідомлюючи свою самоцінність, стаючи на шлях саморозвитку.

Варіативність креативності, іншими словами, велика насиченість креативно-розвиваючого середовища. «бароко креативності» (Т.Дронова), відображає інтегрально-креативну якість освітнього середовища – здатність підтримувати творчу активність учасників педагогічної взаємодії, достатньо високий рівень емоційної та інтелектуальної напруженості. Це стосується позитивної активності освітнього середовища. Нав'язливо репресивний контроль породжує негативну активність [2:78].

Креативно-розвиваюче освітнє середовище, про яке йдеться мова в цьому дослідженні, здатен підтримувати та стимулювати творчу активність педагогів, студентів. Тобто, йдеться про позитивну активізацію здатності цього середовища, що виявляється в умінні підтримувати професійний саморозвиток, (уміння «самості») та стимулювати творчий педагогічний пошук. Саме в креативно-розвиваючому середовищі з позитивно-активізуючими характеристиками виникає особистісна зацікавленість педагога в самовдосконаленні. Це середовище провокує кризу індивідуальної компетентності, що є основою саморозвитку. Особистість викладача, находячись у креативно-розвиваючому середовищі, привласнює цінності самовдосконалення, вони стають для неї особистісно значущими, невід'ємним атрибутом, характеристикою професійного портрету, образу.

Тобто, ми маємо справу з прямою залежністю. Креативно-розвиваюче середовище – насичене, різноманітне, а наповнює його ціннісним сенсом духовно-професійні якості самого педагога, його ставлення до педагогічної дійсності, до студентів. Який педагог вишу, таке й освітнє середовище й навпаки. Педагог, у такому випадку, одночасно є і суттєвим, найзначнішим

елементом креативно-розвиваючого середовища, реалізуючи найсуттєвіші властивості середовища, і координатором, бо особисто передає накопичений цивілізацією досвід студентській молоді.

Отже, креативно-розвиваючий простір вишу – об'єкт для ретельного проектування на основі вічних духовних цінностей – Істини, Добра, Краси.

Наступна умова що характеризує креативно-розвиваючий освітній простір, *педагогічна підтримка процесів самовдосконалення, саморозвитку викладача*. Усередині освітнього середовища:

- підтримка надається індивідуальним процесам саморозвитку викладачів і ведеться робота зі створення спільноти педагогів – новаторів, ентузіастів, що здатні до генерації нових педагогічних ідей, здатні впливати на формування світоглядних позицій колег, студентів, орієнтувати та спрямовувати цілі педагогічної діяльності на професійне самовдосконалення;

- у ціннісному просторі креативно-освітнього середовища виділяють реально наявні проблемні або кризові ситуації (зіткнення протиріч), що призводять до стану біфуркації та успішного їх подолання;

- для подолання біфуркаційних станів викладачів підтримка ведеться в напрямку переосмислення та засвоєння нових необхідних компетенцій як усвідомлених освітніх цілей;

- у всіх суб'єктів освітнього процесу забезпечується розвиток та формування духовно-моральних якостей, орієнтація на цінності педагогічної спільноти, творчості, лідерських якостей, здатності до саморозкриття;

- технологічно враховується нелінійність, яка характерна процесам саморозвитку особистості, що протікають у вигляді зміни станів закритості та відкритості особистісної системи, зміни упорядкованих та неупорядкованих періодів тощо.

Педагогічна підтримка самовдосконалення викладача гуманітарних спеціальностей – «системний процес зі своєю стратегією, технологією, діяльністю. Стратегічна орієнтація цього процесу спрямована на забезпечення усвідомлення педагогом своєї сутності, його самоосвіти та становлення автором, творцем своїх життєвих обставин. При цьому формується та розвивається вміння встановлювати контакти, шукати та знаходити партнерів, обирати ефективну стратегію поведінки в конфліктах, співіснувати, домовлятися, організовувати та вести сумісну діяльність» [6:14].

Практична реалізація педагогічної підтримки саморозвитку викладачів гуманітарних спеціальностей – конкретний результат інтеграції різноманітних форм та видів сумісної діяльності, що виявляється в:

- 1) інтеграції процесів саморозвитку особистості викладача з процесами педагогічної підтримки цього саморозвитку; 2) інтеграції науково-дослідницької, організаційно-методичної, викладацької діяльності та забезпечення адаптивного керівництва; 3) розробці, апробації педагогічних інновацій, гуманітарних технологій, активних методів навчання, оволодінні знаннями та навичками професійного самовдосконалення та запровадженні інновацій у діяльність професорсько-викладацького складу.

Корпоративна культура вишу – наступна умова існування та найважливіша частина креативно-розвиваючого освітнього простору. Вона фундаментально впливає на внутрішнє життя вишу, на соціальне визнання – внутрішній та зовнішні рейтинги. Підкреслимо, що корпоративна культура вишу, на нашу думку, – єдність педагогічної культури ВНЗ та його носіїв (викладачів, співробітників, студентів).

Корпоративна культура відіграє визначальну роль в мобілізації ресурсів університету для активізації процесів саморозвитку всіх суб'єктів креативно-розвиваючого освітнього простору. З іншого боку, корпоративна культура може бути серйозним гальмівним фактором на шляху самовдосконалення фахівців, надавати опір інноваціям, змінам у процесі реструктуризації освіти.

Сучасний університет – це складний організм, невід'ємна частина креативно-розвиваючого освітнього простору, основою якого є корпоративна культура, так би мовити, могутній стратегічний інструмент, що орієнтує всіх співробітників на досягнення загальних спільних цілей, мобілізує ініціативу та полегшує продуктивне спілкування між ними.

Аналіз теоретичних концепцій корпоративної культури [9;10] призводить до висновку про суттєві відмінності в стратегіях, методах, системах освіти. Особливо яскраво ці відмінності виявляються в «культурі» та «цінностях» ставлення до праці.

Найважливішими характеристиками корпоративної культури вчені визначили такі аспекти культури, як сила та розповсюдженість базових цінностей як елементу успішності.

У зв'язку з останнім головним для формування корпоративної культури вишу є вироблення базових цінностей, що збігалися б, відображали б перспективу розвитку нашої країни, освіти, особистості викладача та студента.

Залежно від характеру впливу корпоративної культури на загальну результативність діяльності, виділяють «позитивну» та «негативну» культури. Вивчаючи питання корпоративної культури вишу, ми будемо мати на увазі позитивну культуру, яка сприяє ефективному розв'язанню проблем та зростанню результативності, стимулює активну творчу діяльність суб'єктів освітнього простору.

На основі класифікації С.Абрамової та І.Костинчук за замістом домінуючих цінностей, дослідники виділили «особистісно-орієнтовані» та «функціонально-орієнтовані» культури. Для нашого дослідження значний інтерес представляє «особистісно-орієнтована» культура, яка фіксує цінності самореалізації та саморозвитку особистості в процесі здійснення педагогічної діяльності. Зрозуміло, що «функціонально-орієнтована» культура, де основною цінністю є реалізація функціонально заданих алгоритмів, здійснення професійно-трудова діяльності та статусно-визначених моделей поведінки, не може існувати в межах креативно-розвиваючого освітнього процесу.

Позитивна корпоративна культура фіксує цінність професійно-педагогічної діяльності як засобу реалізації цінності саморозвитку, і разом із тим, цінність університету та креативно-розвиваючого простору як умови цієї реалізації саморозвитку. Головне в цих надто складних процесах те, що означені базові цінності стали основою «професійного алгоритму, що наповнює сутнісним змістом діяльність професорсько-викладацького складу, який генерує інноваційний освітній процес у форматі освітнього середовища ВНЗ, є прикладом його дотримання та веде за собою студентів, забезпечуючи їх добровільне виконання в навчальному закладі. Корпоративна культура стає невід'ємним атрибутом вишу» [1:141].

Отже, звернення до корпоративної культури вишу – теоретична та практична необхідність, що відповідає педагогічним реаліям сьогодення, це «парадигмальний поворот, пов'язаний із формуванням принципово нових умов функціонування вишу як самостійної конкурентоспроможної організації, що забезпечує сучасний рівень та якість підготовки фахівців» [9].

Обов'язковими елементами корпоративної культури в креативно-розвиваючому освітньому просторі є:

- ідеологія вишу;
- педагогічні спеціально культивовані цінності;
- рівні корпоративної педагогічної культури (1. Культура професійно-педагогічної спільноти; 2. Культура галузі підготовки фахівців; 3. культура спільноти вчених; 4. Культура вишу як освітньої установи);
- принципи проектування корпоративної культури: 1.) принцип подвійності; 2.) принцип від «зовнішнього до внутрішнього»; 3.) принцип випереджаючих дій; 4.) принцип природного дозрівання 5.) принцип балансу [9].

Підсумовуючи погляди на корпоративну культуру, доходимо висновку, що єдиної концепції з цього питання не існує, бо означене поняття дуже багатогранне та різноманітне.

Разом із тим, систематизація та аналіз визначень корпоративної культури дає змогу зрозуміти останню як специфічну філософію та ідеологію керівництва, в основі якої лежать базові положення, цінності, дії, ціннісні орієнтації, вірування, очікування та норми.

Корпоративна культура як невід'ємна частина креативно-розвиваючого освітнього простору вишу – *складне, багаторівневе та неоднорідне утворення, що сприймається, оцінюється та засвоюється всіма членами педагогічного колективу та впливає на них.*

Позитивна корпоративна культура як невід'ємна частина креативно-розвиваючого освітнього простору вишу, на нашу думку, характеризується такими особливостями соціально-трудова відносин:

1. Сприйняття і викладачем, і студентом себе як суб'єктів освітнього простору, чия професійно-педагогічна трудова діяльність впливає на загальну результативність діяльності вишу, його рейтинг, визначає подальшу стратегію його розвитку.

2. Усвідомлене прийняття особистісної відповідальності за «педагогічний продукт» своєї діяльності. Творче, ініціативне ставлення до виробничих обов'язків, до викладацької діяльності – норма поведінки суб'єктів креативно-розвиваючого освітнього простору.

3. Орієнтація викладацького складу вишу на постійний пошук, розробку нових методів форм, оптимальних засобів здійснення своєї діяльності. Педагогічна діяльність стає креативним полем самореалізації, самоактуалізації особистості.

4. Професійно-педагогічна діяльність стає джерелом особистісного розвитку, самовдосконалення викладача. У педагога формується зацікавленість своїм предметом, розвитком та саморозвитком студента.

5. Виникає відчуття взаємодекватності особистих та колективних критеріїв індивідуальної цінності. Успішність у педагогічній діяльності – підґрунтя для самоповаги, адекватної самооцінки, подальшого професійного самоздійснення. Із підвищенням ефективності ділової взаємодії не лише змінюється міжособистісні взаємини в педагогічному колективі, а й радикально змінюється якість креативно-розвиваючого освітнього простору.

Висновки. Отже, процес формування та розвитку креативно-розвиваючого простору починається зі створення колективу педагогів – однодумців, який є головним суб'єктом її створення та розвитку. Цей колектив є основою для створення корпоративної спільноти університету, транслуючи та продукуючи базисні ціннісні установки, які відображені в парадигмі та основних концепціях університету, в усіх елементах, що складають креативно-розвиваючий освітній простір.

Тільки на ґрунті створення творчої вільної атмосфери серед професорсько-викладацького складу, що сприяє пошуку креативних інновацій, культу навчання, пріоритету саморозвитку, самовдосконалення, підтримці та розвитку корпоративних традицій, активної життєвої позиції, творчій взаємодії «викладач-студент», що є невід'ємною частиною створення креативно-розвиваючого освітнього простору, можна впроваджувати ефективні технології самовдосконалення викладачів гуманітарних спеціальностей.

Саме в цих умовах самовдосконалення стає результатом життєвого професійного та особистісного сенсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Делия В.П. Формирование и развитие инновационной образовательной среды гуманитарного вуза / В.П. Делия. – М.: ООО «ДЕ-По», 2008. – 484 с.
2. Дронова Т.А. Формирование интегрально-креативного стиля мышления будущих педагогов в образовательной среде ВУЗА / Татьяна Александровна Дронова / [Монография]. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2007. – 368 с. – (Серия «Библиотека студента»).
3. Леонова О. Образовательное пространство как педагогическая реальность / О.Леонова // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2006. – №1. – С.36–40.
4. Педагогічний словник. / М.Д. Ярмаченко. – [За ред. дійсного члена АПН України М.Д. Ярмаченко]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 343 с.
5. Слободчиков В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В.И. Слободчиков // Новые ценности образования: культурные модели школ. – 1997. – № 2. – С.183–186.
6. Фишман Б.Е. Педагогическая поддержка профессионального развития саморазвития педагога / Б.Е. Фишман // Педагогическое образование и наука. – 2006. – №2. – С.10-17.
7. Цимбалару А. Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір» / А. Цимбалару // Педагогічні науки. – 2009. – №7. – С.44-51.
8. Шендрик И.Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование / И.Г. Шендрик. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 187 с.
9. Deal T.E., Kennedy A.A. Corporate cultures: The rites and rituals of corporate life / T.E. Deal, A.A. Kennedy. – Reading, MA: Addison – Wesley, 1982. – 232 p.
10. The thinking organization / Ed. By Sims H.P., Gioia D. A. – San Francisco: Jossey-Bass, 1986. – 347 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Цвєткова Ганна Георгіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Донбаського державного педагогічного університету.